



Ein Treftadaeth
Our Heritage

Chwareli a Mwynfeydd



Glanfa Porth Simdde

Chwareli a Mwynfeydd Llŷn

Rhaid mynd yn ôl bum i chwe mil o flynyddoedd i'r cyfnod Neolithig pan i ganfod y gweithgaredd diwydiannol cynharaf mae gennym dystiolaeth ohono a hynny yn Ffatri Fwyell Cerrig Mynydd y Rhiw.

Cafodd manganis ei ddarganfod yn gynnar yn y 19egG, ei gloddio yn Nant y Gadwen, Y Rhiw a'i allforio o Borth Ysgo ac o Benallt, ger Clip y Gylfinir a'i gario trosodd efo rhaffordd awyr i'w allforio o Borth Neigwl. Bu galw mawr am fangais yn ystod y ddau Ryfel Byd ond daeth y gwaith i ben yn 1945.

Iasbis gâi ei gloddio ar Fynydd Carreg, ger Porthorion ac yn Llanllawen, Uwchmynydd.

Ar draeth Aberdaron, ym Mhorth Simdde mae gweddillion glanfa. Cafodd ei chodi yn niwedd 19egG i allforio 'barytes' (grisial trwm), y mwyn o Waith Pompren yn nechrau'r 20edG. Chafodd mo'r lanfa ei defnyddio, yn ôl y sôn.

Fe ddywed traddodiad y bu'r Rhufeiniaid yn cloddio am blwm ar Benrhyn Du ym mhlwyf Llanengan, ond o ganol y 17egG mae tystiolaeth bendant i hynny ddiwydd. Cafodd Copr ei gloddio ym Mhant Gwyn am gyfnod byr a phlwm ar Benrhyn Du a throsodd i gyfeiriad pentref Llanengan. Câi 240 o fwynwyr yn y 19egG eu cyflogi, y mwyafrif o Gernyw.

Daeth galw mawr am sets i balmantu strydoedd dinasoedd Lloegr a daeth hynny a gwaith i ddynion ardal Nefyn a'r Eifl. Deuai'r ithfaen o greigiau ignaidd Llŷn ac roedd y chwareli mwyaf yn yr Eifl a Mynydd Nefyn. Cafodd Gwaith Trwyn Dwmi ei agor ym Mhorth y Pistyll, Uwchmynydd, ac roedd chwareli ar Fynydd Tir y Cwmwd, Llanbedrog ac ar Garreg yr Imbyll ym Mhwlheli. Ond nid ithfaen yn unig geir yn Llŷn.

Ond bu'r cloddio mwyaf annisgwyl yn ardal Rhoshirwaun a Llangwnnadr pan aed ati i godi glo yno ddiwedd y 19egG.



Llywodraeth Cymru
Welsh Government





Gwaith Iasbis Carreg (SH 158291)



Cyfarwyddiadau: Parciwch ar dir yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol yn Carreg (ger Mynydd Carreg) (SH 16262900) oddi ar ffordd yr arfordir o Langwinnadl i Aberdaron.

Ychydig iawn o wybodaeth sydd am y chwarelydda yma ond mae'r olion yn amlwg ar yr arfordir rhwng Porthor (SH 16682996) a Phorth Orion (SH15602880).

Ar odre Mynydd Carreg (SH 16102905), ger Porthorion bu cryn gloddio yn gynnar 20fedG. Yn ôl y sôn yn 1904 y cafodd y chwarel ei hagor. Roedd Iasbis yn fwyn gwerthfawr a'r pryd hynny roedd darn dwy fodfedd giwb ohono'n werth £60. Câi ei ddefnyddio i ychwanegu at wychder adeiladau dinasoedd mawrion, megis Cadeirlan Westminster a Phalas St James yn Llundain.

Rhyw 1km oddi yno mae Pont Nant y Widdan ac wrth fynd â darn anferth o iasbis drosti dymchwelodd y bont. Ai llun o'r llwyth hwnnw gafodd ei dynnu wedi iddo gyrraedd Pwllheli ar wag yn cael ei thynnu gan dracson. Ar ei ffordd i'r orsaf drên mae'n siŵr.

Yng nghyffiniau fferm Llanllawen Fawr (SH 14682594), Uwchmynydd mae ychydig o olion cloddio am iasbis ond does dim manylion ar gael.

Gwaith Trwyn Dwmi (SH 163251)



Cyfarwyddiadau: Dilynwch Lwybr Arfordir Cymru o Aberdaron tua'r de-orllewin a thrwy Borth Meudwy (SH16302250) ac uwchben Porth y Gloch (SH 16302507) ac at Graig Cwlwm (SH 16202490). Y nesaf yw Porth Pistyll (SH16092464)

Mae'r olion i'w gweld yn glir yn ystod y fordaith i Ynys Enlli.

Chwarel ar allt serth y môr ym Mhorth Pistyll ydi Gwaith Trwyn Dwmi. Cafodd ei hagor yn 1907 ond roedd yn anodd iawn i'r chwarelwyr fynd i'w gwaith a bu'n rhaid gosod ysgolion i hwyluso'r daith.

Câi sets 4", 6" ac 8" eu cynhyrchu yma a cherrig ymylon palmentydd.

Yn 1908 cafodd chwarel ei hagor yng Nghraig y Cwlwm hefyd ac mae olion o'r cei ar gyfer allforio i'w gweld o hyd. Cafodd clymbost ei naddu o'r graig naturiol, ond byddai clirio graean o thywod o'r cei i ddod â llongau i mewn yn drafferthus. Roedd y cei hefyd yn rhy isel a byddai'r môr yn gochi drosto'n aml, felly roedd ei gynnal a'i gadw'n gostus.

Roedd peiriant ar ben yr allt i gario cerrig a nwyddau i fyny ar i lawr o lefel y môr, 35m islaw.

Roedd cynlluniau uchelgeisiol i godi capel, siop a thai ond dim ond un tŷ gafodd ei godi, sef Môr Awelon neu Bynglo Jackson – wedi'i enwi ar ôl y Rheolwr.

Yn Rhagfyr collodd, Robert Evans, Dynfra, un o'r chwarelwyr, ei fywyd. Cafodd ei fab Griffith ddihangfa gyfyng.

Wedi cyfnod o fod ar gau cafodd ei hailagor yn y 1930au gyda 45 yn gweithio yno. Ond erbyn 1937/8 roedd wedi cau yn derfynol ac ni lwyddon nhw i werthu'r sets o gwbl yn y cyfnod hwn. Pan wnaed archwiliad yn 1940 roedd o leiaf 600 o sets a llwyth trol o gerrig cerbio wedi'u gadael yno.



Gwaith y Bompren, Aberdaron (SH 167264)



'Barytes' (grisial trwm) oedd ym mwynfeydd Gwaith y Bompren yng ngelltydd y môr

ym Mhorth Simdde – pen gorllewinol traeth Aberdaron.

Câi ei ddefnyddio yn y broses o gynhyrchu paent a phapur.

Ychydig iawn o wybodaeth sydd ar gael am y mwynglawdd hwn.

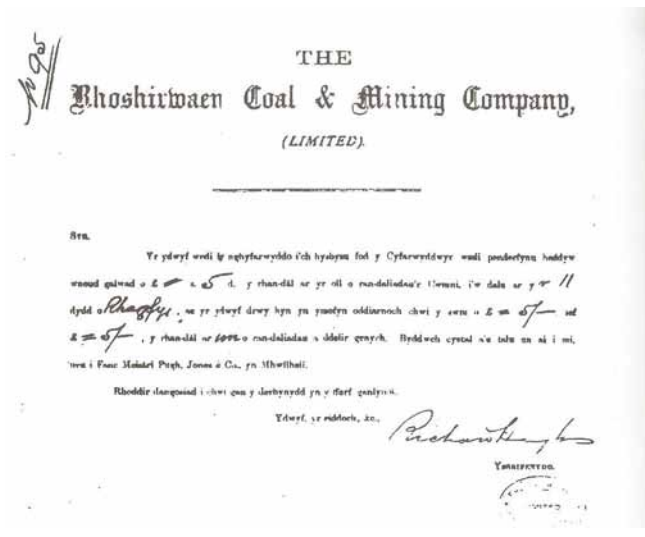
Mae llythyrau gan unigolion yn 1837 yn gofyn i'r Arglwydd Newbrough am ganiatâd i weithio mwynfeydd 'barytes' yn Aberdaron.

Mae cofnod iddo fod dan berchnogaeth Evan J Evans, Aberystwyth yn 1908 a bod dau bwl o dan ddaear ac un uwchben yn gweithio.

Cafodd ei weithio am gyfnod o leiaf yn 1914.

Ym Mhorth Simdde (SH 16752630) mae gweddillion y lanfa er y dywedir na chafodd ei defnyddio o gwbl.

Cloddio Glo (SH 200303)



Cafodd glo ei ddarganfod yn ardal Hebron, Llangwnnadr ac yn Rhoshirwaun yn y 19egG ac aed ati i archwilio. Yn 1837 ar dir Brynhunog Fawr ac yn Rhos Cabli yn 1844 cafodd ei gloddio.

Roedd digon o hyder yn y fenter i sefydlu cwmni, sef 'The Rhoshirwaun Coal & Mining Company' a gwerthu cyfranddaliadau. Mae enw'r cwmni yn awgrymu eu bod hefyd yn gobeithio darganfod mwynau eraill yn yr ardal.

Does dim gwybodaeth pa mor llwyddiannus fu'r cloddio. Ond mae dogfen dyddiedig 11 Rhagfyr 1888 ar gael yn gwahodd buddsoddiadau. Mae hyn felly yn awgrymu y bu'n weithredol am rai degawdau.

Bu'r cloddio yn Rhoshirwaun (SH 19602970) mewn cae a elwir yn 'Cleimant', un o nifer o leiniau sy'n ymestyn yn ôl o res o dai ar yn B4413. Ai o'r gair Saesneg am 'hawlio' y daeth yr enw mewn perthynas â'r cloddio neu ydi o'n ymwneud â chau tiroedd comin Rhoshirwaun yn 1801?



Dilynwch y Stori...

Darganfyddwch fwy am orffennol diwydiannol yr ardal drwy ymweld â Mynydd y Rhiw – Unwaith yn lleoliad i ffatri 'bwyell' Neolithig.